

NUZİ VESİKALARINDAKİ ADOPTIONUN (EVLÂTLIK ALMANIN) GAYESİ

Dr. Adil Alpman

İki yüz metni aşkın Nuzi (1) adoption vesikalarında evlât edinmenin gagesini (1a) büyük çoğunlukla (takriben 180 metin), belli bir meblağ karşılığında gayrimenkul malların satışı teşkil etmektedir. Sözüntü ettiğimiz bu metinler (tuppi mârûti, lişânşu), bu sahada çalışan bilim adamlarınca "satış adoptionu" olarak tesmiye edilmiştir. (2)

I- Satış-adoptionu

Bizim de "satış-adoptionu" olarak isimlendireceğimiz bu vesikalarda, (3) evlât edinmenin görünümü altında, tarlalar, meyve bahçeleri, evler, ağullar, ve harman yerlerinin satışı yapılmaktadır. Böylece giderek aynı şahsın kendisini mükerrer bir şekilde evlât edindirmesi suretiyle, gayrimenkul mallar muhtelif kimselerin tekelinde toplanmış oluyordu. Bu çeşit uygulamaların yapıldığı kontratların mevcudiyetinden, böyle bir davranışın hukuken bir sakıncası olmadığı anlaşılmaktadır. Ayrıca ilerde vuku bulacak bir anlaşmazlığı önlemek

- (1) Mezopotamya'da Yukarı Dicle Bölgesinde yer alan Nuzi'de (Yorgantepe'de) yapılan kazılar (bak.R.F.-S. Starr, Nuzi I (1939); Nuzi II (1937), bu şehrin prehistorik devirlerden beri iskân edildiğini, bunun Partlar zamanına kadar devam ettiğini göstermiştir. 12 yapı katını ihtiva eden bu şehrin en çok ilgi duyulan devri M.Ö.II.Bin yılın ortalarına tekabül eden Hurri İskânı devridir; bu da II.Kata raslamaktadır.

Nuzi'de ele geçen Hurri çağına oluşturan tabletlerin miktarı 4000'e yakındır (Gelb + Purves + MacRae, Nuzi Personal Names, OIP 57 (Chicago 1943) s.1 v.d.). Bu tabletler zengin ailelerin evlerinde ele geçen arşivlere veya saray ve mabetlerde korunan arşivlere ait idi. Bu belgeler çeşitlidir; bunlar hukuki, idari veya iş belgeleri adı altında tasnif edilmiştir. Mektuplar, arazi muamelelerine ait kiralama ve mübadele ile ilgili bir çok metin bulunmuştur. Hukuki belgeler niteliğinde evlilik belgeleri, vasiyetnameler şeklinde aile kontratları, mahkemeye başvurma, ve mahkeme ilamları yer almaktadır. İktisadi nitelikteki istikraz, kölelik kontratları, eşyaların sayımına ait envanterler gibi metinler mevcuttur. Yaklaşık 4000 adedi bulan Nuzi Tabletlerinden 3000 i nesredilmiş durumdadır (bak.E.Gaál, The King Parratarna died and was cremated? Wirtschaft und Gesellschaft im Alten Vorderasien, Nachdruck aus "Der Acta Antiqua Académiae Scientiarum Hungaricae" tom. XXIII 1-4 (Budapest 1974-1976,s.282 v.d.). Bunlardan takriben 1000 tanesi Chicago Üniversitesi Şark Enstitüsünde, 3000 tanesi de Harvard'daki Semitic Museum'dan bulunmaktadır(bak. Gelb + Purves + MacRae,a.g.e. (NPN), s.1 v.d.). Bütün bu tabletler bize, M.Ö.II.Bin yılın ortalarındaki Nuzi şehrinde yaşayan halkın, yani Hurriler'in Sosyo-Ekonomik yaşantısını yansıtır (bak.P.Garelli, La Proche-Orient Asiatique, Paris (1969) s.327). Bu metinlerin içinde konumuzla ilgili olanlar (adoption (evlâtlık alma) kontratlarıdır.

- (1 a.) M.David, adoptionun gagesini, "kendisinden sonra neşli olmayan birine, ailenin geleceği için bir neşil yaratmak" şeklinde tarif etmektedir (karş.Die Adoption im altbabylonischen Recht, Leipzig (1927) s.1 n.1.); fakat bunun yanında Eski Babil Sülalesi zamanına ait (M.Ö.1850-1550) evlâtlık alma metinlerinde, adopte edenlerin çocuğu olmasına rağmen, evlât edindiklerini görüyoruz (kar.HG III 23; IV 783; VI 1425). Nuzi vesikalarında da aynı durumla karşılaşırız (karş.HSS V 57; 59; 67; Gadd 51).
- (2) Karş.H.Lewy,E.M.Gesin'in L'adoption à Nuzi (Paris 1938) hakkında tanıtması, JAOS LIX (1939) s.118.
- (3) Nuzi'de bir tek de olsa, toprağın satın alınmasına dair metin (NV 552) ele geçmiştir. Burada "Puhişenni mîa Turışenni" tarafından 100 imêr'lik bir toprak satın alınması yer almaktadır (karş.H.Lewy, a.g.y.,s.119). Bu durum satış-adoptionuna ters düşmektedir; M.Ö.II.Bin yıl ortalarında Mitanni hakimiyetinin yer aldığı Kerkük Bölgesinde, özellikle arazi satışının yasak olduğu bir zamanda olamazdı. Bu nedenle NV 552 No.lu bu metin Mitanni hakimiyetinden belki de hemen önce kaleme alınmış olmalıdır.

amacıyla mağdur olan tarafın-ki bu ekseriya evlât edinen olmaktadır-kendi hakkını aramaması için, anlaşmayı bozması halinde yerine getirmek zorunda olduğu ağır tazminat maddeleri kontratlarda yer almaktadır.

Satış-adaptionu kontratlarında (tuppi mārūti, lišānšu), görünürdeki amaç, evlât edinmedir. Zaten metnin başında vesikanın bir kimseyi evlât edinmek gayesiyle tanzim edildiği hususu hemen daima belirtilmektedir (tuppi mārūti). Lišānšu kontratlarında ise, evlât edinme, metin içinde başlangıçta genellikle direct bir ifade ile belirtilmektedir. Fakat sözünü ettiğimiz her iki metin türünde de (tuppi mārūti, lišānšu) güdülen gaye gayrimenkul malların satışdır. (4)

Adoptant tarafından miras görünümü altında (kīma zitti = miras olarak) evlâtlığa devri yapılan gayrimenkullere karşılık, bu defa evlâtlik hediye görünümü altında (kīma qīsti = hideye olarak) belli bir ücreti adoptif babasına vermek suretiyle, satış gerçekleşmiş oluyordu. Burada hediye adı altında verilen kıymetlerin büyük çoğunluğunu arpa (še'um) teşkil etmektedir. Diğerlerini türlerine göre sıralayacak olursak, tahıllardan buğday, darı; hayvanlardan büyük baş olarak öküz, inek, at; küçük baş olarak koyun, keçi; metallerden ise bronz, kurşun ve gümüş yer alır.

Adoption vesikalarından anlaşıldığına göre, M.Ö.II. Bin yılın ortalarında Arrapḥa (Kerkük) bölgesinde özel mülkiyet vardı; fakat bu mülkiyet babadan oğula Tevarüs edebiliyordu (JEN I 18). Bazı koşullarla nadir de olsa, erkek evlâdın olmadığı durumlarda veya baba istediği takdirde (karş. HSS V 67,27-29) kadınlar da varis olabiliyordu; ancak birinci derecede varis oğul idi (HSS V 58,6-8). Fakat özellikle gayrimenkul malların satışı bu devirdé yasak idi. Ancak baba, eğer isterse, sağlığında oğluna taşınmaz mallardan bir kısmını devredebilirdi. Memleket Mitanni istilasına uğradığı için, galipler kendi yöntemlerine uygun olarak memlekette toprak satışını yasaklamışlardı; zira, onların anlayışına göre, "toprak" onu zapteden kralın malı idi.

İşte taşınmaz malların satışını engelleyen yeni hükümet emrini; halk evlât edinme vasıtası ile işlemeze hale getirmişti; belki de bir kısım vergi kaçırılıyor-

(4) Orta Asur devrine ait adoption kontratlarından KAJ I 4 ve 6 da ise Nuzi satış-adoptionlarında görülen uygulamaların aksine, bu sefer evlâtlik sahip olduğu taşınmaz mallarla (tarla, ev, v.s.) birlikte adopte edilmektedir. Fakat KAJ I 4 de yer alan adoptant, evlâtlığın erkek kardeşidir (st.5). KAJ I 6 da ise, amcasıdır (bak. H.A. Fine, RAXLVI 3 (1952) s. 205. KAJ I 6,2-4 deki ifadeye bakılacak olursa, evlâtlığın daha önce adoptant'ın erkek kardeşi (amucası) tarafından evlât edinildiği intibahını vermektedir). H.A. Fine bu durumu Tevrat'taki Levirat ile mukayese etmekte, ve aralarında paralellik görmektedir (bak. Deut. 25,5; Gen. 38,8; H.A. Fine, a.g.y., s.205); zira, çocuksuz dul bir kadının ölen kocasının mallarında yaptığı gibi, aileden bir erkek tarafından (kainpeder veya kainbirader) zevce olarak alınması İsrail'de ilk defa Levitiler kabilesinde görüldüğü için bu adete "Levirat" denildi. Bu durumda doğacak ilk erkek çocuk ölen kocanın varisi olacaktır. Gerçi Orta Asur adoption vesikalarından KAJ I 1 de amca yeğenini evlât edinmektedir (st.5); fakat değindiğimiz diğer iki adoption metninde olduğu gibi, evlâtlik taşınmaz mal getirmemektedir.

du; çünkü, evlât edinilen oğul, gerçek oğulun statüsünü istenildiğinde taşıyabiliyordu. Bir çok evlâtlık alma kontratlarından, bilhassa gerçek evlâtlık almayı yansıtan vesikalardan bunu açıkça anlıyoruz. Bu nedenle evlât edinilen kimseye, adaptant'ın tasarrufu altında bulunan taşınmaz mallardan bir kısmı, "miras" adı altında devrediliyor, karşılığında verilen değer ise, satışı gizlemek amacıyla "hediye" adı altında adoptant'a teslim ediliyordu. Bu suretle taşınmaz malların satışı adoption,yani evlât edinme maskesi altında gizlenmiş oluyordu.

Satış-adoptionu kontratlarının (tupi mârûti, lişânşu) büyük bir çoğunluğunu tarla satışını içeren vesikalar teşkil etmektedir. Bunu sayı itibariyle, bahçelerin ve evlerin satışını havi kontratlar izlemektedir. Yukarda da temas ettiğimiz gibi, çok az sayıda da olsa, ağulların ve harmanların satışını konu eden satış-adoptionu metinleri (tuppi mârûti, lişânşu) de vardır.

Değindiğimiz satış-adoptionu metinlerinde sadece iki metin, gaye bakımından aynı, fakat usûl yönünden diğerlerinden ayrılmaktadır. Bunlardan JEN II 122 de tarla mübadelesi yapılmakta, böylece verimi yüksek bir tarlaya karşılık, verimi düşük bir tarlayı adoptant'a veren evlâtlık daha kârlı duruma geçmektedir. (5) Diğer metinde ise, rehin olarak verilen mallardan bir hissenin evlâtlığa devredilmesi öngörülmektedir. Fakat diğer adoption vesikaları içinde (pension viagère = ölüncüye kadar bakma akdi), bu sefer gerçek adoptiona yaklaşan, ancak ondan bazı hususlarda ayrılan metinlerde ise, güdülen amaç, yine gayrimenkul malların devridir.

Malların devir işleminde, satış-adoptionu metinlerinde (tuppi mârûti, lişânşu) olduğu gibi, satış yoktur.

II— Pension viagère (ölüncüye kadar bakma akdi) (5a)

Bu metinler de, satış-adoptionu vesikalarında (tuppi mârûti, lişânşu) görüldüğü gibi, "tuppi mârûti" ifadesiyle başlar. Burada, yani pension viagère kontratlarında gaye, adoptant'ın taşınmaz mallarına karşılık evlâtlığın onu bakma yükümlülüğünü üzerine almasıdır, bir başka ifadeyle, evlâtlık vereceği hizmet ve bakım karşılığında gayrimenkul mallara sahip olacaktır.

Bu kontratlarda yer alan taşınmaz mallar tarlalar, ve evler olup, bunlara karşılık evlâtlık, adoptif ebevcynine bakaçak, onun günlük ihtiyaçlarını; yiyeceğini, içeceğini, giyeceğini ve yatacak yerini temin edecek; adoptant ölüncüye, ritlerini yerine getirecek, ağlayacak ve onu gömecektir. Böylece veraset,

(5) Bak. JEN III 235,7-8.

(5 a) E.Cassin, L'adoption à Nuzi, Paris (1938) s.36-37,277-282.

ancak bu şartlar yerine getirilmesi suretiyle gerçekleşmiş oluyordu. Adoptant, malına mülküne karşılık, gelecek yaşantısını ve ritlerini evlât edinme yoluyla garanti altına almış olduğu gibi, kendisine ayrıca varis de tayin etmiş oluyordu.

Bu kontratlarda adoptant'ın, bir ebeveynin (anne veya baba) kendi oğlundan beklediği görevlerini, aynı şekilde evlâtlık oğlundan da beklediğine şüphe yoktur. Bu itibarla ailede oğul, bilhassa büyük oğul (karş. HSS V, 8-11) babadan sonra ailenin kült işlerini yürüten yegane kimse idi. (6) Bu görevi şüphesiz evlâtlık da yürütebilirdi. Pension viagère metinlerinden (ölünceye kadar bakma akdi) anlaşılın bir diğer husus, oğulun bundan başka ebeveynini bakma ve onların ihtiyaçlarını da temin etme zorunluluğunda olması idi. Hatta bir bakıma sözünü ettiğimiz bu kontratlara gerçek atoption kontratları gözüyle bakmak da yanlış olmayacaktır; çünkü, pension viagère metinlerinden HSS IX 22 de adoptant, kızları olmasına rağmen (st. 23-25), bir erkeği evlâtlık olarak alıyor (st.1-10), ve bütün mülkiyetini ona miras olarak bırakıyor. Hatta evlâtlık, adoptif babasının kızlarını evlendirirken, onların (başlık) parasını da alaçağında (st. 23-25), ailede otomatikman babanın yerini de almış oluyordu.

JEN I 18 No.lu pension viagère adoption metninde (ölünceye kadar bakma akdi), bu defa adoptante bir kadındır (st.3). Bu metinden öyle anlaşılıyor ki, kadın, kocası olması çok muhtemel bir kimsenin (st.5) tarlasını evlât edindiği erkeğe vermektedir. Bundan gaye, belki de kocası ölen kadının kendisine düşen miras hissesini ancak oğlu olduğu takdirde tasarruf edebilmesini sağlamaktı. Bundan, günlük hayatta oğulun, babasını olduğu kadar, annesini de bakma yükümlülüğünde olması sonucunu çıkarmamız yanlış olmayacaktır. Başka ifadeyle, erkek evlât bunları yerine getirdiği takdirde, ve onların vefatında dini görevleri ifa ettiği sürece esas varis sıfatını koruyacaktı. Bundan başka hürmet ve saygıda bulunması da gerekecekti. (7) JEN IV 410 da, evlâtlığın adoptif babasını ve annesini bakma zorunluluğunda olması (st. 8-10), bu görüşü destekler mahiyettedir.

Buna benzer durumları gerçek atoptionu yansıtan vesikalarda da görmek mümkündür (HSS V 57,7;60,17-18;67,12-13,38; Gadd 9,10 v.d.;51,5-10).

III-- Gerçek adoption

Fakat bu kontratlarda (adoptio filii loco = çocuğu yerine koyarak almak)

(6) Bak. P. Koschaker, Neue keilschriftliche Rechtsurkunden aus der El-Amarna-Zeit, Leipzig(1928) (=NKRU) s.52-87.

(7) Orta Asur vesikalarından KAJ I 1,8-11 de de evlâtlıktan aynı görev beklenmektedir.

(8) güdülen gaye, adoptant'a varis tayin etmektir (bak.HSS V 7;58;59). Gerçekten bu vesikalardan bazılarında evlât edinen kimsenin hayatta kızı (9) ve karısı (10) olmasına rağmen, kendisine varis olacak bir erkeği evlât edindiğini görüyoruz. Ancak bazı kontratlarda adoptant, ilerde belki bir oğlu olur düşüncesiyle, başlangıçta evlâtlığa gayrimenkul mallarından veya mülkiyetinden bir hisseyi vererek evlât edinmektedir; (11) zira, ilerde bir oğlu olacak olursa, oğlunun "en büyük oğul" sıfatıyla mevcut mallardan iki hisseyi alacağını kontratta belirtmektedir; evlâtlık oğul ise bir hisse alacaktır. (12) Onu da başlangıçta zaten almış bulunuyordu. Ancak adoptant'ın oğlu olmadığı takdirde esas varis evlâtlık olacaktır (bak.HSS V 60,12-13; Gadd 51,15-17). Fakat değindiğimiz metinlerden Gadd 51,10-13 de adoptant ilerde bir oğlunun doğması halinde, evlâtlık ile onun, mirası eşit olarak paylaşmasını istemektedir. Bu suretle sonradan doğacak oğlunun ve evlâtlığın veraset hakkı korunmuş oluyordu. (13)

Bütün bunlardan M.Ö.II Bin yılın ortalarında Kerkük (Arrapha) bölgesinde aile içi en büyük oğlunun mevcut mirastan, diğer erkek kardeşlerine oranla genellikle iki hisse almakta olduğunu öğreniyoruz. Kız evlât ancak baba uygun görürse, mallardan bir miktar pay alabiliyordu. Aksi takdirde alamıyordu; çünkü, HSS V 59;67; ve Gadd 51 No.lu evlâtlık alma vesikalarında baba, kızı olduğu halde bir erkeği evlât ediniyordu.

HSS V 67 No.lu gerçek evlâtlık alma kontratında adoptif baba, kızını almış olduğu evlâtlık ile evlendirmek suretiyle bu izdivaçtan kızının çocuğu olmaması halinde damadın bir ikinci kadın olmasına izin vermektedir, (bak.st.15-21). Buna rağmen kız çocuk dünyaya gelecek olursa, o zaman onun bir hisse alması kontratta uygun görülmektedir (st.28-30). Evlâtlık, adoptif babası öldükten sonra asıl varis olabilecektir. Gadd 51 No.lu evlâtlık alma kontratında ise, adoptif baba, damadının hiç bir şekilde başka bir kadın almayacağını belirtmektedir (st.18-24).

Bu tür vesikalara ayrıca evlilik kontratı gözüyle de bakmak yanlış olmayacaktır. Ayrıca değindiğimiz bu, ve diğer vesikalardan (bak.An.12) bu zamanda Arrapha (Kerkük) bölgesinde patriarkal bir aile düzeninin hakim olduğunu, ve erkeğin hukuken bir tek kadınla evlenebileceğini, onun çocuğu olmadığı takdirde, bir ikinci kadın veya odalık alabileceğini öğreniyoruz. Bundan başka er-

(8) HSS V 7;58;59;60;65;67;Gadd 9;51.

(9) Bak.HSS V 59,11;HSS V 67,14-15.

(10) Bak.HSS V 7,16-17;HSS V 67,37.

(11) Bak.HSS V 60,5-8;67,4-7.

(12) Bak.HSS V 7,10-15;60,8-11;67,8-11;karş.M.David, Die Adoption,s.2; aynı durum Orta Asur evlâtlık alma kontratlarından KAJ I 1,20-24 de görülmektedir.

(13) Sumer, Babil, Asur hukukunda ise durum tam tersi olmakta, evlâtlık iki hisse almaktadır, karş.M.David, Die Adoption, s.2 n.3.

kek çocukların esas varis olduklarını ve en büyük oğulun da genellikle iki hisse aldığını anıyoruz.

Gerçek adoptionu yansıtan bazı kontratlarda (14) ise, evlâtlık doğrudan varis olmakta, mevcut gayrimenkul malların veya servetin mirasçısı olmaktadır. Hatta HSS V 7 No.lu evlâtlık alma metninde, evlâtlık, girdiği ailenin varisi olduğu için, esas ailesinin mülkiyetinden de hiç bir hisse alamıyacağı adı geçen metinde belirtilmektedir.

Değindiğimiz bu gerçek adoptionu içeren kontratlarda evlâtlık, girdiği ailede adoptif babasına ve annesine saygı gösterecek, hizmet edecek (15) ve onların ölümü halinde gerekli dini vecibeleri yerine getirecektir. (16)

Öyle görünüyor ki, gerçek evlâtlık almayı yansıtan vesikalarda evlâtlık oğuldan, gerçek erkek evlâttan beklenen görevler istenilmektedir. Hatta babadan oğula intikal etmesi gereken ilku (timar) mükellefiyeti bile HSS V 58 de evlâtlık oğula devredilmektedir. Benzer durumu, yine gerçek adoption vesikası olan HSS V 57 (adoptio servi loco = çocuğu köle yerine koyarak almak?) de görmekteyiz. (16a)

Fakat bu metinde atoptant'ın oğullarının olduğunu anlıyoruz; ve bunlarla birlikte evlâtlık ilku (timar) görevini de taşıyacaktı (st.11), Ancak adoptif babasına yapacağı —metinde açıklanmayan— hizmet karşılığında, kendisine bir gayrimenkul mal verilmektedir. Fakat üzerinde durduğumuz asıl anlamda evlâtlık almayı yansıtan bu metinlerin tanziminde güdülen esas gaye, evlâtlık **alana** gerçek oğulun yerini tutan bir varis tayin etmektir. Böyle bir evlâtlık alma, iktisadî durumu yerinde, fakat oğlu olmayan aileler veya kimseler (Gadd 9 da adoptante bir saray cariyesidir) için söz konusu olabilirdi. Gerçek evlâtlık alma vesikalarında evlâtlık alınmak istenen oğuldur. Yukarda temas ettiğimiz gibi, aile içinde istenildiğinde esas varis de olmaktadır. Fakat kızların veya kadınların adoptionunda bunun tam tersi bir durumla karşılaşırız. Kadın, bu kontratlarda bir ticaret meta'ı olarak görülmekte, ve ondan faydalanılmak istenmektedir.

IV- Kadınların adoptionu

Kızların veya kadınların adopte edilmesinde güdülen gayelerden başlıcası, babanın, annenin, varsa ağabeyin ve ablanın, onların (kızların veya kadınların) üzerindeki hakimiyet yetkilerini satın almaya yöneliktir. Bu suretle

(14) Bak. HSS V 7; 58:59.

(15) Bak. HSS V 7, 18-31; 60, 16—18; 67, 12-13, 37-38.

(16) Kars. Gadd 9, 14 v.d.: 51, 15-17.

(16a) Kars. Cassin. L'adoption à Nuzi, s. 41-42, 294 v.d.

adoptant, kız veya kadın üzerinde adı geçen esas ebeveynin hukukuna sahip olmuş oluyordu; ve bunu istismar ederek istediği tasarrufa gidebilirdi. (17)

Genel bir ifadeyle, “kadınların adoptionu”nda ulaşılmak istenen amacın çarpık olması, ve gerçek anlamda bir adoption olayını yansıtmaması, (18) M.Ö. XV-XIV. Yüz yıllarda Kerkük (Arrapĥa) bölgesindeki ekonomik yapının büyük bir ihtimalle bozuk olmasından ileri geliyordu. Babil ve Asur hukukunda görülen insan kiralanasından ve köle satışlarında ulaşılmak istenen iktisadi amaç, (19) burada belki de adoption yoluyla elde edilmek isteniyordu; zira, yukardaki sayfalarda da temas ettiğimiz gibi, satış-adoptionunda (tuppi mārūti, lišānšu) satıcının elindeki taşınmaz malı-açık satış yasak olduğu için- evlâtlık alma yoluyla elinden çıkarmaya çalışması, taşınmaz malların (tarla, bahçe, ev, v.s.) mahdut kimselerin tekelinde toplanmaya başlaması, bugünkü anlamda diyebileceğimiz, bir nevi “toprak ağaları”nın ortaya çıkmasına vesile olmuştu; o devirde normal olarak tarıma dayalı ekonomik düzende şahsın veya ailenin yaşayabilmesi, karnını doyurabilmesi, ve ekip biçmesi için toprağa ihtiyacı vardı. İstemediği halde toprağını elinden çıkaran bir kimse, yaşamak için-satış-adoptionunda olduğu gibi- bazı hukuki şartları zorlayacaktı.

İşte aile içinde babanın, yoksa annenin, o da yoksa ağabeyin, varsa ablanın, kızın üzerindeki hakimiyet hakkı, adoption yolu ile belli bir meblağ karşılığında bir başkasına devredebiliyordu. Bu hakkı eline geçiren kimsenin (erkek veya kadın) bunu istismar etmesi de doğaldı.

Nuzi adoption kontratlarında bir kadını adopte eden kimse, onu genellikle kendi ailesi içinde bir kimseyle evlendirmek suretiyle, onun çalışma gücünden ve zürriyetinden yararlanmak (adoptio in matrimonium servile = köle evliliği şeklinde adoption), (20) ya da dışardan bir kimseye zevce olarak verip, kazanç sağlamak amacını gütmektedir (adoptio in matrimonium Conjugale = normal evlilik şeklinde adoption). (21) Bir kadını aile içine adoptionunu ön-gören kontratlar, aile içinde hizmet etmeyi, hatta köleliğe yakışır bir izdivacı yansıtmaktadır (adoptio in matrimonium servile = köle evliliği şeklinde adoption). Aile içinde kadının evlendirilmek istendiği kimse, adoptant'ın hiz-

(17) Halbuki Mezopotamya'da kızların adoptionunda gerçek anlamda bir evlâtlık almayı görüyoruz; örneğin HG III 24 No.lu bir Kassit metninde, bir kadın, kızı olmadığını için, bir kızı evlât edindiğini görüyoruz (bak.st.1-4;A. Ungnad, OLV X (1906) s.533-538).

(18) Gerçek anlamda bir evlâtlık almanın gayesi, “çocuğu bulunan veya bulunmayan bir ailenin veya bir kişinin (kadın veya erkek), yetiştirip büyütmek, kendi mirasına ortak etmek gayesiyle, kimsesiz yahut ebeveynen (anne veya baba) birine sahip bir çocuğu, kendi öz evlâdı olarak tescil ettirmesidir”, bak.A.Alpman, M.Ö.XX-XII.Yüz yıllarda Anadolu'da Evlâtlık Alma Mütessesesi, DTCFD XXVIII 3-4 (1977) s.318.

(19) M.David, Die Adoption, s.2.

(20) JEN I 26;50;II 218;V 429;431;432;433;465;HSS IX 119.

(21) JEN I 78; HSS V.17;26;IX 145.

metkârı (22) (bak. JEN I 26,7-8), kölesi, (23) adoptif oğlu (JEN V 432,9) veya bizzat adoptant'ın kendisi olabiliyordu. (24) Yalnız bir metinde evlât edinilen kadının sınırlı olarak arzusuna riayet edilmekte, "isterse adoptant'ın adamlarından biriyle evlenecek veya adoptant'la oturacaktır" denilmektedir (bak. JEN I 465,13-15). Değindiğimiz metinlerde kızın veya kadının köle olduğuna dair bir kayıt da yoktur; bu nedenle mensup olduğu sosyal sınıfı kes-tirmek güçtür.

Metinlerde bazan istenilen kirâseyle evlendirilecek, (25) veya şehrin ka-pasında satılacak denilmektedir (bak. JEN V 433,7-9). Bazan bir hizmetkâr ve-ya köle ile evlendirildiği zaman, hizmetkârın veya kölenin ölümü halinde, mü-kerrer olarak bir ikincisi ile evlendirileceği metinlerde belirtilmektedir. (26) Bu da aile içinde insan gücü ve sayısının zamanla azalmakta olduğunu göstermek-tedir. Üzerinde durduğumuz bazı metinlerde adopte edilen kadından doğacak çocuklar adoptant'a ait veya köle olacaklar denildiğine göre, (27) insan gücü açığı her halde bu suretle kapatılmak isteniyordu.

Metinlerin çoğunda kadından, adoptant'ın "kızı ve gelini şeklinde" evlât edinildiğinden söz edildiğine göre (adoptio in matrimonium servile-köle evliliği şeklinde adoption), (28) kadınların adoptionunu içeren bu metinlere bir evlilik kontratı gözüyle bakmak yanlış olmayacaktır.

Bu tür metinlerde adoptant (erkek veya kadın), adopte ettiği kız için, onun değeri olarak belli miktarda gümüş, (29) bronz (HSS IX 119,11), arpa (JEN V 433,22) gibi, objeleri ödemektedir. Yalnız bir vesikala karşılık olarak 5 ko-yun almaktadır (JEN II 218). Fakat kadının adoptionunda, gümüş olarak de-ğerinin genellikle 40 şekel (320gr.) olduğunu anlıyoruz. (30)

Böylece baba, (31) anne (JEN V 431,2-3) ve ağabeyin (JEN V 429, 4-5) HSS V 69;80) kız üzerindeki haklarını belli bir meblağ karşılığında erkek (32)

(22) JEN I 26,8 de "a-na ardi-šu" olarak geçmektedir.

(23) a-na (m) I-ri-ša-pa ar-di-šu, bak. JEN I 50,8; a-na ardi-šu, bak. JEN V 431,7;432,8;433,6-7.

(24) Bak. JEN V 432,10-11; karş. JEN V 465,13-15; HSS V 69 ve 80 No.lu adoption metinlerinde adoptant'lar, kızları erkek kardeşlerinden kız kardeş olarak alıyorlar; bundan başka isterlerse onlarla evlenebileceklerdir. P. Koschaker, burada patriarkal bir aile düzeni yanında patriarkal olmayan bir aile sisteminin (mutterliche adoption) mevcut olabileceğini düşünmektedir (kar. ZA XLI, s.15). Sözüünü ettiğimiz HSS V 69 ve 80 No.lu metinlerde diğer metinlerin aksine, adoptif erkek kardeş adopte ettiği kız kardeşi ile evlenmek isterse, onun erkek kardeşine bir miktar gümüş ödeyecektir. Adoptant'ın adopte ettiği kıza evlenmesi adetinın Asur'da da yer aldığını anlıyoruz; zira, KAJ I 2,8-12 de adoptif babanın, evlâtlık kızına Asurlu kız gibi davranacağı ve onunla yatmayacağı şartı yer almaktadır.

(25) Bak. JEN I 50,9-10; HSS IX 19,7-8.

(26) Bak. JEN I 26,8-11; V 431,5-10;433,7-10; karş. JEN I 50,7-10.

(27) Bak. JEN V 432, 13-16;433,20-21.

(28) Bak. JEN I 26,1-2;50, 1; V 432,1-4;433,4.

(29) Bak. JEN I 26,14;50 (miktarı kırık); II 218,4; V 429,8;432,12-13.

(30) karş. An.29 da geçen metinler.

(31) Bak. JEN I 26,3-4;50, 2-3; V 432,2-3;433,2-3.

(32) Bak. JEN I 26,2;50,5; V 432,5;433,5;465,3;v.s.

veya kadın (33) adoptant'a devretmiş oluyorlardı. M.Ö.II. Bin yılın ortalarında Kerkük (Arrapha) bölgesinde, ekonomik gücü zayıflayan ailede de-ğindiğimiz fertler kendi kızını veya kız kardeşlerini adoption yoluyla vermek suretiyle onu bir ticaret meta'ı olarak kullanıyor, ve maddi durumlarını düzeltmeye çalışıyorlardı.

JEN V 431 No. lu vesikada anne, kendi kızını evlâtlık olarak veriyor, kar-şılığında adoptante anne tarafından bakılmasını ve kendisine bir konut verilmesini sağlıyordu. Bu suretle el değıştiren kadın bir eşyadan farksız duruma düstüyor, üzerinde istenildiği gibi tasarruf edilebiliyordu. Nitekim rehin (di-tennütu) veya köle (wardu) durumunda olan bir kimse, serbest olabilmemesinin bir diğeri şartı olarak kendisine ait bir kadını evlâtlık olarak vermektedir (bak. JEN V 465). Bazı vesikalarda kadın, evlât edinilmiş, fakat üzerinde ne gibi ta-sarrufta bulunulacağı kontratta belirtilmemiştir; (34) buna belki de lüzum görülmemiştir.

Bütün bunlar bize, M.Ö.XV-XIV. Yüz yıllarda Kerkük (Arrapha) böl-gesinde, başta baba olmak üzere, aile fertlerinin kız evlât üzerindeki kesin ha-kimiyetini vurgulamakta ve Hurri ailesinin patriarkal olduğunu göstermek-tedir. Herhangi bir yolla, bir başkasının (erkek veya kadın olsun) hükmü altına geçen kadının durumu bundan pek farklı değildi. (35) Ekonomik gücü zayıf-layan ve güç durumunda olan bir aile veya kimse, kız üzerindeki hakimiyetini her bakımdan istismar edebilirdi.

Kadınların adoptionunu içeren kontratlar içinde bu sefer normal bir izdi- vaca? yönelik olanlar vardır (adoptio in matrimonium conjugale = normal ev- lilik şeklinde adoption). (36) Bu kontratlarda kızın bir hizmetkâra veya köleye zevce olarak verilmesi söz konusu değildir. Böylece o zamanlar Nuzi'de Hürler ve köleler sosyal sınıflarının varlığını öğreniyoruz. Ayrıca kızın adoptionun- dan sonra, onun yapacağı izdiyaç için adoptant, Akkadça "tirhatu" veya Hurrice "haşaşuşennu" (37) denilen bir "başlık" parasını kızın ebeveynine veriyordu. Onlardan da karşılık olarak "rihtu" (37a) yani "çeyiz" olarak bir miktar meblağ almış oluyordu.

Tirhatu'yu büyük ve küçük baş hayvanlar, arpa, bakır, yün (bak. JEN I 78. 8-10), giysi (HSS V 17, 10) ve gümüş teşkil edilebiliyordu. Rihtu, yani çeyiz

(33) Bak. JEN II 218; V 431, 4.

(34) Bak. JEN II 218; V 429.

(35) Bak. JEN II 218; V 465.

(36) JEN I 78; HSS V 17; IX 145.

(37) Akkadça tirhatu'nun Hurrice haşaşuşennu olduğu hakkında karşı. AHw s. 333. Haşaşuşennu, P. Koschaker'e göre, özel kalitede bir gümüşü simgelemektedir, karşı. NKRU sj4 IIa; ZA XLII s32. n. 1; E.A. Speiser'e göre, evlenen genç kızın erkek kardeşine eşi (kocası) tarafından ödenen bir bedeli karşılıkmaktadır, karşı. AASOR X, S. 24 v. d.

(37 a) Kars. E. Cassin, L'adoption à Nuzi, s. 46

ise, hemen hemen daima gümüş olarak yer almaktaydı. (38) Ekat kız verilirken, giysisine bağlanmış olarak ifade edilen gümüş değerindeki rıhtu'nun (çeyiz?) gerçekte verilmediğini tahmin ediyoruz; zira, iktisadi hayatın bozuk olduğu ortamda, kızın ebeveyninden böyle bir şey istenemezdi; çünkü, adoptant adoptiondan sonra kızı zevce olarak bir başkasına vereceği zaman değerini, başka bir ifadeyle (ikinci bir) tirhatu'yu kendisinin alacağını beyan etmektedir (39)

Metinlerde giysiye bağlanmış olarak ifade edilen rıhtu, her halde kızın değerini belirtmek amacıyla kasten yazılıyordu; örneğin, HSS IX 145 de abla, kız kardeşi için giysisine 30 şekel (240gr.) gümüş bağladığını söylemektedir (st.19-23). Bununla kızın değerinin belirtilmek istendiğini zannediyoruz. Nitekim adoptant, kızı izdivaç için 40 şekel (320 gr.) gümüşe verdiği zaman, bunun 10 şekelini (80gr.) değindiğimiz ablaya verecek (st.12-17), geri kalan 30 şekel (240 gr.) gümüşü kendisi alacaktır. Bu suretle abla, kız kardeşini 10 şekel (80gr.) gümüş karşılığında adoption yoluyla vermiş oluyordu. Böylece adoptant 30 şekel (240 gr.) gümüş değerindeki kızı 10 şekel (80 gr.) gümüş almış oluyordu. İzdivaç için onu verirken 40 şekel (320 gr.) gümüş alacağından, en az 30 şekel (240 gr.) gümüş kazanmış oluyordu. Kızın giysisine bağlanmış olarak ifade edilen gümüş miktarı? aslında kızın en az değerini göstermekteydi.

Bazı kimselerin mükerrer olarak böyle adoptionlara baş vuracağı düşünülecek olursa, durumun hangi boyutlara varabileceğini tahmin etmek zor olmayacaktır. Yukardaki metne ilave olarak bir başka örnek de, JEN I 78 de yer almaktadır; kızın giysisine bağlanmış olarak ifade edilen 20 şekel (160 gr.) gümüş rıhtu (çeyiz?) yerine, adoptant 1 öküzü, bir miktar koyunu (metinde kırık), 1 imēr arpayı 2mine bronz, ve 9minelik yünü vermekte, ilerde kızın yapacağı izdivaçta onun değerini kendisinin alacağı belirtilmektedir (st. 8-16). Bir başka metinde (bak. HSS V 17), baba kendi kızını adoptant'ın mahkemede davasını kazandırması şartı ile vermekte, bu olmadığı takdirde kızın değerinin ancak 10 şekel gümüşünü alabileceğini adoptant'a ileri sürmektedir (st. 12-25).

Böylece, değindiğimiz HSS V 17 No.lu metne dayanarak, "avocat" müessesesinin Eskiçağ Tarihinde ilk defa Roma'da değil, Mezopotamya'da Yukarı Dicle bölgesinde Nuzi (Yorgantene) şehrinde, M.Ö.II.Bin yılın ortalarında (XV. Yüzyıl) ortaya çıktığını söyleyebiliriz; zira, adoptant, kızın babasını ilgilendiren bir davada, onu temsilen mahkemede bulunmayı üzerine almaktadır (st.11-14).

Bütün bunlar görünüşte adoption adı altında kızın izdivacını yansıtmakta, kızın ebeveynine yani babasına (HSS V 17,1-2), erkek kardeşine (JEN I 78,2)

(38) Bak. JEN I 78,10; HSS IX 145,19-21.

(39) Orta Asur devrine ait adoption vesikalarından KAJ I 2 de, adoptant aynı amaca yöneliktir (st.13-15).

ve kız kardeşine (HSS IX 145,2) kazanç sağlamakta, fakat en fazla kârı adoptif baba (HSS V 17,6), anne (HSS IX 145,5), ve erkek kardeş (HSS V 26,4; JEN I 78,4-5) gibi, adopte eden ebeveyn temin etmekteydi. M.Ö.II.Bin yılın ortalarında Arrapha (Kerkük) bölgesinin işgal altında bulunması sebebi ile devrin ekonomisinin de bozulması nedeniyle, değindiğimiz aile fertleri kendi öz kızlarını belli bir meblağ karşılığında adoptant'a satmakta, o da bu hakkı onu evlendirerek kullanmakta, ve bu yoldan kazanç sağlamakta idi.

Nitekim HSS V 26 No.lu kardeşlik adoptionu vesikasında yine bir kadının tirhatu'su (başlık) 40 şekel (320 gr.) gümüş olarak belirtilmekte (karş.st.13-16), bunun 20 şekelini (160 gr.) erkek kardeşin, geri kalan 20 şekeli de, vaktiyle bulunmuş çocuk olarak evlât edinildiği tahmin edilen, (40) adoptif erkek kardeşin alacağı anlatılmaktadır. Yani kadın, erkek kardeşine adoptif erkek kardeşi tarafından 20 şekel gümüş ödenmek suretiyle, kız kardeş olarak alınıyordu. Ayrıca, kadına ait -metinde açıklanmayan- şeyler adoptif kardeşe ait olacak, ve kadın onun güvencesi altında bulunacaktır. Böylece asıl erkek kardeş, kız kardeşi üzerindeki hakkını belli bir meblağ karşılığında devretmiş oluyordu.

Bütün bu metinler bize, kızın veya kadının annesi, babası ve erkek kardeşi, varsa yaşça büyük kız kardeşi yanındaki statüsünü açık bir şekilde göstermektedir. Aile içinde erkek kardeşi yanında her husuta ikinci plânda kalan kız çocuk, toplum içinde de bir eşya muamelesi görüyor, alımında ve satımında bir sakınca görülüyordu. Bu da büyük bir ihtimalle ailenin veya toplumun sosyo-ekonomik yapısının zayıflamasından ileri geliyordu; zira, normal bir izdivaçta erkek tarafının verdiği tirhatu'ya (başlık) karşılık, (41) kız tarafının getirdiği rihtu (çesiz?) ile ilk etapta aile müessesesinin kurulduğunu anlıyoruz. Fakat rihtu'yu (çeyiz?) veremeyecek olan bir aile veya kimse, kızını ya da kız kardeşini normal tirhatu (başlık) değerinden dah az bir meblağ karşılığında, görünürde izdivaç adı altında bir başkasına verip, ekonomik durumunu düzeltmeye çalışabilirdi. Bu nedenle iktisadi gücü zayıflayan bir toplumda fertler, evlâtlık alma müessesesinde olduğu gibi, bazı hukukî değerleri zorlamaları da doğaldı.

Fakat bunun yanında, az da olsa, kadınların da gayrimenkul mal sahibi olabildiklerini ve ticarî faaliyetlere katıldıklarını, onların da adoptante olarak yer aldıklarını, adoption vesikalarından öğreniyoruz. (42)

Adoption kontratları içinde değindiğimiz metinler dışında meslek öğretmek amacıyla cırak olarak evlâtlık alındığını da görüyoruz. JEN VI 572 No.lu

(40) Karş.E.Cassin, L'adoption à Nuzi, s.314 n.4.

(41) Karş.E.Cassin, L'adoption à Nuzi, s.303 n.12

(42) Bak.HSS IX 116;JEN I 57;II 197;v.s.

kontratta, adoptant kendisine yardımcı sağlamak ve dokuma zanaatını öğretmek gayesiyle bir babadan 5 koyun karşılığında bir erkek çocuğunu evlâtlık olarak almaktadır (st.1-7). Adoptant onu ayrıca evlendirecektir (st.5). Adoptant dokuma zanaatını öğretmenin yanında, evlâtlık oğlundan, bir oğuldan beklenen saygıyı ve hürmeti de beklemektedir (st. 6,25-29). Burada ayrıca bir zanaat öğrenimi esnasında çırağın kendi ustasına, babasına ve annesine göstermesi gereken saygıyı ve hürmeti, bugün de olduğu gibi, göstermek zorunda olduğunu anlıyoruz. Çırağın, ustasının yanında onun ölümüne kadar kalacağı belirtilen kontratta (st.28-29) güdülen amaç, yardımcı temin etmenin yanında evlâtlık almak yoluyla zanaatın bir başkasına geçişini sağlamaktır. O devirde zanaat belki de babadan oğula intikal ettiğinden adoptant, oğlu olmadığı için bir evlâtlık almak zorunda kalmıştı.

Bütün bu bilgilerin ışığı altında M.Ö.II.Bin yılın ortalarında Kerkük (Ar-rapha) bölgesinde yer alan adoption müessesesinin gayesini şu şekilde özetleyebiliriz: (43)

I—satış-adoptionu vesikalarında (tuppi mārūti, lišānšu):

- a.Belli bir meblağ karşılığında gayrimenkul malların (tarla, bahçe ev, harmanyeri, ağıl, v.s.) satışı,
- b.Gayrimenkul malların mübadelesi,
- c.Rehin (ditennūtu) mallardan hissenin devredilmesidir.

II—Pension viagère kontratlarında (ötlüncüye kadar bakma akdi):

Evlât edinenin mevcut bütün malı veya bir kısmı karşılığında, evlâtlığın ona bakma yükümlülüğünü üzerine alması, ve dini vecibeleri yerine getirmesidir.

III—Gerçek adoption metinlerinde (adoptio filii loco; adoptio servi loco):

- a.Adoptant'ın mallarından bir hissenin veya tamamının evlâtlık oğula devredilmesi, bunun yanında varsa, kızının da ona verilerek evlâtlığın varis tayin edilmesidir (adoptio filli loco = çocuğu yerine koyarak almak);
- b.Adoptant'ın mallarından bir miktar verilmesi suretiyle, evlâtlık oğulun aile içinde hizmet etmesini sağlamaktır (adoptio servi loco = köle yerine koyarak almak).

IV— Kadınların adoptionunu içeren kontratlarda (adoptio in matrimonium servile; adoptio in matrimonium conjugale):

- a.Adoptant'ın ailesi içine alınarak köle veya başka bir kimseyle evlendiril-

(43) Karş.E.Cassin, L'adoption à Nuzi, passim.

lerek onun hizmetinden yararlanmak, ve ondan doğacak çocuklar elde etmek, veya satılarak gelir temin edilmek (adoptio in matrimonium servile = köle evliliği şeklinde adoption);

b. Geçerli tirhatu (başlık) değerinden düşük miktarda bir bedel karşılığında adopte edilen kadının, sonradan evlendirilip gerçek tirhatu (başlık) değerinin alınarak kazanç sağlanmasıdır (adoptio in matrimonium conjugale = normal evlilik şeklinde adoption).

V— Bütün bunların dışında adoption metinleri içinde zanaat öğretmek ve öğrenmek gayesi ile evlâtlık alınmasını ihtiva eden metin de vardır (JEN VI 572).

Evlâtlık almanın, başka bir ifadeyle adoptionun gayesi söz konusu olduğunda, mevcut Nuzi adoption vesikalarına göre, bu müesseseye damgasını vuran, onu iktisadi amacı doğrultusunda istismar eden Puhisenni'nin oğlu Tehibtilla akla gelmelidir; zira, Tehibtilla kendisini mükerrer bir şekilde evlât edindirerek (yaklaşık 136 defa), sadece bu yolla elde ettiği mülkiyet ile bile tam bir toprak ağası görünümündedir.